Elemente de origine iudeo-creştină în „religia seculară" marxistă

Ieromonah Policarp (Dionisie - Constantin) Pîrvuloiu
Comisia Patristică a Patriarhiei Române, Bucureşti

I. Preliminarii

> „Omul este un animal religios şi atunci când îl neagă pe adevăratul Dumnezeu, nu o face decât pentru a-şi născocialţi zei, idoli şi fetişuri cărora să se închine"
> (Berdeaev 1994a, p. 193)

Într-o contemporaneitate în care secularizarea părea să se fi generalizat la toate nivelurile vieţii sociale şi chiar individuale, recrudescenţa religiosului şi renaşterea, adesea însoţită de violenţă, a mişcărilor religioase pot părea un paradox. În descifrarea acestui paradox, vom urmări raporturile dintre tradiţia religioasă şi ideologie ca religie secularizată, încercând să punem în lumină modul de gândire şi acţiune al marxismului care a adoptat forme de gândire, concepte şi structuri specifice religiei.

Analiza rolului mitului, simbolului şi imaginarului în viaţa indivizilor şi comunităţilor relevă un strat profund al fiinţei individuale şi colective care poate fi invocat ca factor generativ al unui sistem cultural global. Imaginile ce însoţesc construcţia identitară a fiecărui individ, ca şi cele ce stau la baza memoriei culturale a unei colectivităţi, au ca temei o structură profundă, cea a sacrului, care fecundează limbajul integral al comunităţii.

Un aspect fundamental al personalităţii umane şi poate cel mai important dintre motivele care au îndreptăţit atribuirea denumirii de *Homo sapiens* este religia. Ignorând această problematică a religiosului care l-a însoţit mereu pe om pe parcursul dezvoltării sale istorice nu vom fi capabili să înţelegem pe deplin ideologiile veacului al XX-lea care au avut un impact (de)formativ asupra spiritualităţii umane. Reluând o celebră sintagmă a lui Mircea Eliade, putem afirma că religiosul este adeseori „camuflat" în profanul şi secularul filosofiilor şi ideologiilor dominante în secolul trecut. Elemente care ţin de religia iudaică[1] sau creştină se întâlnesc astfel chiar în cadrul unor mişcări de idei anticreştine sau atee, putându-se merge cu identificarea până la practici şi ritualuri sacre, golite însă de

[1] V. originea iudaică a lui Marx.

BDD-V3607 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:18 UTC)

conţinutul religios, unde *homo religiosus* devine un *homo oeconomicus* care nu are nimic uman (Berdeaev 1993, p. 47).

Ni se înfăţişează astfel o nouă probă a permanenţei şi remanenţei filonului religios în fiinţa umană. Istoricul acestor ideologii nu poate ignora originea, structura şi chiar conţinutul – fără îndoială metamorfozate – de sorginte iudeo-creştină a fenomenelor istorice analizate.

„Mai multe mişcări ideologice ale secolului XX sunt reprezentative pentru modul în care ideologia se substituie religiei ca suport al construcţiei identitare, al modelării vieţii şi acţiunii. Dintre acestea ne-am oprit asupra marxismului. În confruntarea sa cu religia, el recuperează toate mijloacele eficiente ale religiei în vederea construirii unei noi naraţiuni, în care centrală este povestea omului supus modelării ideologice" (Frunză 2003, p. 5).

Relaţiile ca şi diferenţele dintre ideologie şi religie au constituit o preocupare notabilă a gânditorilor contemporani (ibid., p. 39-80). Alain Besançon consideră ideologia „o doctrină care promite, prin intermediul convertirii, o mântuire temporală, care se consideră conformă cu o ordine cosmică descifrată ştiinţific în evoluţia sa şi care impune o practică politică vizând transformarea radicală a societăţii" (apud ibid., p. 41).

Din nefericire, ideologiile au o mai consistentă relaţie cu gnoza, decât cu teologia. „Pentru a convinge asupra faptului că ideologia este mai apropiată de gnoză decât de credinţă, Besançon invoca următoarele elemente care deosebesc credinţa de gnoză: credinţa presupune o adeziune la un sistem de credinţe care pur şi simplu trebuie crezute; credinciosul poate să accepte sau să refuze adeziunea la obiectul credinţei; ceea ce este crezut nu are o evidenţă raţională, el poate apărea uneori ca fiind raţional, dar mereu rămâne un rest care scapă înţelegerii personale; în cazul gnozei, adeptul aderă nu la un dat revelat, ci la sensul pe care el îl descoperă în acest dat; acest sens se dă ca o evidenţă raţional demonstrabilă; astfel încât adeptul nu poate să oscileze în asumarea gnozei deoarece cunoaşterea pe care o obţine este una raţională, complet controlată şi bazată pe o dezvoltare a înţelegerii personale" (ibid., p. 44).

Acelaşi gânditor Alain Besançon vorbea despre un „biblism comunist", aducând argumente privind prezenţa unei *perversa imitatio* a iudaismului[2] şi creştinismului (apud ibid., p. 45). Fără îndoială, utilizarea acestor elemente este adeseori inconştientă, dar este posibil ca uneori aceasta să fi avut loc în mod deliberat de către bolşevici pentru a-şi asigura triumful[3]. Mai nou, strania simbioză

[2] Despre nazism afirma că este o perversa imitatio a iudaismului, iar marxismul una a creştinismului.

[3] Astfel în 1942 o lucrare tipărită la Moscova, *Adevărul despre religie în Rusia,* afirma că Hitler, Antichristul a invadat „pământul sfânt al Rusiei", iar „Părintele" Stalin era protectorul Rusiei şi al Bisericii. V. Cornelius Krahn, *Russia: Messianism-Marxism,* în *"Journal of Bible and Religion"*, Vol. 31, No. 3. (Jul., 1963), p. 214.

BDD-V3607 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:18 UTC)

dintre marxism şi creştinism[4], deşi este o *contradictio in adiecto,* demonstrează totuşi caracterul religios al marxismului[5].

Ceea ce dă comunismului caracterul seducător par să fie tocmai elementele de imaginar religios pe care acesta le conţine printr-o valorificare a unor tradiţii eretice ale religiozităţii occidentale, în special cele gnostice, sau cele milenariste din cadrul creştinismului.

II. Materialismul istoric

„Nu conştiinţa oamenilor le determină existenţa, ci, dimpotrivă, existenţa lor socială le determină conştiinţa" (K. Marx) (DF, s.v. *Marx*). Iată afirmaţia-cheie a materialismului. Izvorât din ideile lui Hegel[6] (Marx a fost un fervent hegelian de stânga), materialismul vede istoria ca un proces organic, ca o desfăşurare a unor factori naturali însă, dintre care cel principal este "modul de producţie şi împărţire a produselor trebuincioase traiului" (Dobrogeanu-Gherea 1920, p. 7). Interpretările idealiste ale istoriei păcătuiesc prin simpla autoerijare a spiritului ca factor hotărâtor în mersul istoriei (ibid., p. 4).

Aşadar ateismul este la el acasă. Dumnezeu nu există. Cosmonauţii sovietici nu l-au zărit nicăieri pe Dumnezeu pe acolo prin cer. Sufletul e un "epifenomen", o formă superioară de organizare şi mişcare a materiei care devine conştientă de sine. Religia e "opiumul popoarelor" (Marx), folosit spre a fi uşor subjugate de exploatatori. Dinamismul, motorul istoriei e asigurat de lupta de clasă între exploatatori şi masa exploataţilor. Rolul maselor, al vulgului, al gloatei, al celor "proşti dar mulţi", este exacerbat. Omul e redus la materie, la trup. Sufletul dispare odată cu corpul. "Pentru a trăi şi a face istorie, trebuie mai întâi să bei, să mănânci, să ai o locuinţă, să te îmbraci şi altele încă. Primul fapt istoric este deci producţia mijloacelor care să permită satisfacerea acestor trebuinţe, însăşi producţia vieţii materiale" (DF, s.v. *istorie*) ne spune cu candoare Marx.

Această "necesitate", interesele materiale ce determină relaţiile de producţie alcătuiesc legile imuabile şi independente de voinţa omului ale istoriei. Materialismul ştiinţific îşi propune descoperirea şi explicarea acestor legi şi astfel prezicerea viitorului. Marx a "prorocit" falimentul capitalismului precum şi victoria implacabilă a socialismului în viitor.

Astfel "istoria nu este altceva decât succesiunea diferitelor generaţii, fiecare din ele exploatând materialele, capitalurile, forţele productive care i-au fost transmise de către generaţiile precedente" (Marx - Engels, *Ideologia germană*) (ibid.).

Oamenii îşi făuresc ei înşişi istoria, dar şi-o făuresc nu după bunul lor plac şi în împrejurările alese de ei, ci în împrejurări date şi moştenite din trecut, ne spun

[4] V. *Teologia eliberării* în America de Sud.

[5] V. Giulio Girardi; Rosanna M. Giammanco, *Marxism Confronts the Revolutionary Religious Experience,* în „Social Text", No. 19/20. (Autumn, 1988), pp. 119-151.

[6] Paradoxal, marxismul are o origine „nesănătoasă", idealist-romantică.

BDD-V3607 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:18 UTC)

aceeaşi corifei ai materialismului, Karl Marx (1818-1883) şi Friederich Engels (1820-1895) (Radu 1996, p. 39).

Scopul ultim al istoriei universale, scop ce se va împlini inevitabil, este realizarea unei societăţi absolut raţionale, comuniste, în care va exista o egalitate perfectă, în care se vor satisface toate aspiraţiile „fundamentale" ale omului (ibid., p. 51).

Materialismul duce la bun sfârşit acţiunea critică, demolatoare, începută de iluminism, nedezvăluind taina procesului istoric, ci absenţa acestei taine, înfricoşatul hău larg căscat al destinelor istorice ale umanităţii, pustiul sinistru al istoriei umane, dezvăluie pretinsa inexistenţă a spiritului uman, inutilitatea vieţii spirituale a umanităţii (Berdeaev 1996, p. 32-33). Şi pentru că n-a putut nega o realitate, a încercat să o distrugă în ţările unde a fost „implementat", cum am putut constata şi la noi, în România.

În continuare vom prezenta câteva elemente privind doctrina, etica şi ritualurile marxismului teoretic şi practic ce prezintă similitudini frapante cu cele ale creştinismului şi iudaismului.

III. Dogmele

• Fundamentele ideologiei marxiste sunt sintetizate[7] într-un adevărat *catehism* (Berdeaev 1993, p. 116), imuabil, universal valabil şi obligatoriu; doctrina lui Marx are un caracter aproape revelat (McCann 1978, p. 159); avem un „monism integral şi monolitic" (Berdeaev 1994, p. 120) deşi nelipsit de contradicţii; marxismul dispune de un sistem dogmatic riguros, în pofida supleţii sale practice (ibid. p. 171). Sistemul de gândire marxist se constituie astfel ca o ideologie globală şi globalizantă care se substituie tuturor celorlalte ideologii concurente. „Ideologiile încearcă să restituie omului integralitatea realului. În calitate de concepţie asupra lumii care reuşeşte să fundamenteze ordinea esenţială a fiinţei umane, ideologia se manifestă după modelul unui sistem teologic ce reclamă desăvârşita plenitudine şi prestigiul total. Ea reclamă prestigiul adevărului total, al certitudinii morale, a acţiunii raţionale şi eficiente şi a satisfacţiilor afective depline. Cuprinzând un asemenea orizont, imaginarul sărăcit al ideologiei are acelaşi rol ca şi imaginarul mitului viu – de a incita (şi chiar obliga) la acţiune" (Frunză 2003, p. 30).

• Alte elemente specifice religiei în general şi în special celei creştine sau iudaice[8] ar fi:

1. marxismul nu posedă o adevărată gnoseologie (Berdeaev 1994, p. 181); credinţa deplină în ideologie şi în conducători primează asupra cunoaşterii, gândirii libere şi critice;
2. distincţia dintre ortodoxie şi erezie;

[7] Cf. celebrele şi sinistrele *Curs scurt* şi *Curs lung*.

[8] Adeseori caracteristicile enumerate aici sunt specifice unor forme eretice sau denaturate ale creştinismului sau iudaismului.

BDD-V3607 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:18 UTC)

3. cultul ştiinţei, imuabilitatea şi infailibilitatea filosofiei ştiinţei, adevărată *ancilla ideologiae* (Neagotă);

4. caracterul sacralizat al scrierilor lui Marx, Engels, Lenin şi Stalin, care pot fi reinterpretate, dar nu pot fi puse sub semnul îndoielii;

5. împărţirea dualistă a lumii în credincioşi sau necredincioşi, aderenţi sau opozanţi ai ideologiei marxiste;

6. un totalitarism propriu doar religiei;

7. fanatismul adepţilor;

8. excomunicarea şi executarea „ereticilor" (Berdeaev 1994, p. 171-172).

• Pretinsa omniprezenţă, omniscienţă şi omnipotenţă a Partidului care este unic „în toţi şi în toate" şi căruia i se atribuie o conştiinţă (ibid., p. 172) şi care aminteşte de atributele divinităţii din monoteismul iudeo-creştin

• *Păcatul originar* al lumii capitaliste şi cauza tuturor tensiunilor şi problemelor este exploatarea omului de către om (ibid., p. 121); noţiunea de exploatare este însă una de origine morală, nu economică, caracterul moral fiind evident în patosul cu care este înfierată de propaganda marxistă.

• Un aspect demn de menţionat şi de analizat alături de mesianism[9] este *milenarismul*[10]. Nostalgia după o pierdută sau o viitoare „vârstă de aur" este o constantă între aspiraţiile omenirii care suspină după "paradisul pierdut". Potrivit doctrinei iudaice şi creştine Dumnezeu făgăduieşte restaurarea acestui paradis originar în viitor. De aici apar şi mesianism-milenarismul, forme mai mult sau mai puţin denaturate ale acestei făgăduinţe divine. Aceste permanenţe ale istoriei religiilor, conform religiei creştine, se regăsesc în religiile lumii sub forma unor distorsionări ale Revelaţiei primordiale a lui Dumnezeu către protopărinţi din paradis: un salvator al omenirii zeu sau om va fi trimis spre a repara răul făcut de om. Fie că e Quetzalcoàtl la mexicani, ori Saoshyant la zoroastrieni, Toth la

[9]Marxismul a fost catalogat ca "system of theoretical messianism", Douglas Kellner; Harry O'Hara, *Utopia and Marxism in Ernst Bloch* în „New German Critique", No. 9. (Autumn, 1976), p. 19.

[10] Sau hiliasmul (de la grecescul *ta chilia* = o mie) - Concepţia conform căreia între a doua venire a Sa şi sfârşitul lumii, Iisus Hristos va întemeia o împărăţie pământească de o mie de ani, pe care o va conduce împreună cu cei drepţi, timp în care Satan este biruit şi înlănţuit. Această eroare de credinţă a apărut pe fondul cumplitelor persecuţii suportate de creştini în primele trei veacuri şi al speranţelor acestora în revenirea Mântuitorului (eroare întemeiată pe câteva locuri evanghelice ca Matei XXIV, 34-42 şi XXV, 31, Luca, XXI, 39 şi Ioan V, 38). Ideea „Împărăţiei milenare" provenea din greşita interpretare a pasajului XX, 5-6 din *Apocalipsa*: „Iar ceilalţi morţi nu înviază până ce nu se vor sfârşi mia de ani. Aceasta este Învierea cea dintâi. Fericit şi sfânt este cel ce are parte de învierea cea dintâi. Peste aceştia moartea cea de-a doua nu are putere, ci vor fi preoţi ai lui Dumnezeu şi ai lui Hristos şi vor împărţi cu El o mie de ani". Elemente de hiliasm sunt detectabile mai întâi la Papias din Hierapole (sec.II), precum şi la Sfântul Iustin Martirul şi Filosoful, la Sfântul Irineu, la Metodiu, Lactanţiu, Commodian, Tertulian (în perioada montanistă). Hiliasmul a fost energic combătut de Origen, Dionisie al Alexandriei şi de Augustin.

BDD-V3607 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:18 UTC)

egipteni, Huangdi la chinezi, Mahdi la musulmani, "odrasla lui Jupiter" la romani etc., acesta a venit şi este Iisus Hristos, Dumnezeu adevărat şi om adevărat. Dar o mare parte a lumii nu L-a cunoscut şi continuă să îl aştepte. Aceştia sunt spre exemplu evreii de astăzi ca şi cei din vremea Mântuitorului. Orgoliul naţionalist a determinat interpretarea mesianismului în sens preponderent politic. Mesia trebuia să fie Cel ce va restaura regatul lui Israel, care îşi va zdrobi duşmanii politici, redevenind ceea ce era în vremea lui Solomon şi chiar mai mult. Mântuitorul a combătut această denaturare, această secularizare a mesianismului prin afirmaţia limpede că "Împărăţia Mea nu este din lumea aceasta" (Ioan 18 : 36).

Evreii doresc o lume a viitorului, mai bună, mai dreaptă, mai frumoasă. Lumea păşeşte nu spre prăpastia nimicirii, ci spre "lumea care va veni", lumea lui Mesia care va schimba fierul sabiei în plug, care va îngădui iedului şi mielului, cei fără de gheare şi fără de colţi, să sălăşluiască alături de lupii cu ascuţite gheare şi lacomi colţi" (Rosen 1981, p. 61-62). Dumnezeu lucrează aşadar spre "monoteizarea lumii". Creştinismul şi islamul imită monoteismul. Ele au rolul lor de a "pedepsi" Israelul, deşi sunt sortite eşecului, şi pregătesc ultima perioadă a istoriei, epoca mesianică, în care va avea loc recunoaşterea primatului spiritual al Israelului. Aceste afirmaţii sunt o sinteză a mesianismului iudaic, operată de Moshe ben Maimun (sau Maimonides) (1135-1204) filosof, medic şi teolog evreu (Funkenstein 1998, p. 200-201).

Originea milenarismului trebuie căutată însă în utopiile Antichităţii şi mai ales în literatura apocaliptică apărută cu aproximativ două secole înainte de creştinism şi care percepe istoria ca desfăşurare continuă şi invizibilă a unui plan divin ascuns. Lumea se grăbeşte spre pieire, nimic nu mai poate şi nu mai trebuie salvat. Sectele apocaliptice precum comunitatea de la Qumran se considerau avangarda, reprezentanţii Lumii Noi (ibid., p. 205-206) ai Mileniului ce se va instaura după conflagraţia universală în care Răul va fi înfrânt definitiv de Bine. *Apocalipsele* lui Enoh, Moise, Daniel, Ezra sunt grăitoare în acest sens. Febra milenaristă va fi temperată de creştinism. Creştinii se ştiau în "Noul Eon". Împărăţia Cerurilor se deschidea lent omenirii. Din nefericire, se produce interpretarea eronată a celebrelor versete 3-4 din capitolul 20 al Apocalipsei. "Mileniul" de aici e o alegorie a timpului Bisericii în această lume, timp în care, prin "învierea cea dintâi" (botezul) împărăţim cu Hristos asupra răului, patimilor şi a lumii. Interpretarea literală a acestui Mileniu va fi făcută în secolul al II-lea de Papias, episcop de Ierapole şi de ereticul Cerint. Speranţa într-o epocă justiţiară va fi alimentată în sec. II-V de secta montanistă cu a lor Revelaţie neîncheiată.

Biserica creştină a înfierat milenarismul ca o denaturare a eshatologiei, ca o coborâre de la spiritualitatea Împărăţiei lui Dumnezeu[11] care nu este "mâncare şi

[11] Hiliasmul concepe Împărăţia lui Dumnezeu ca împărăţie lumească, istorică, proclamând împlinirea sensului istoriei în istorie, ceea ce este absurd după cum am văzut. Cădem astfel în pură mitologie. M. N. Feret apud. D. Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. III,

BDD-V3607 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:18 UTC)

băutură ci dreptate, pace şi bucurie în Duhul Sfânt" (Romani 14:17) la materialitatea şi senzualitatea terestre[12]. Este uşor de constatat că mesianismul marxist este moştenitorul mesianismului evreiesc, mai „istoric" şi mai „vizibil" (Löwy, Larrier 1980, p. 107), nu al celui creştin mai spiritual (Eliade 1995, p. 148).

• Socialismul a asimilat şi laicizat elemente milenariste şi elemente care ţin de profetism[13] şi mesianism. Clasicii ideologiei au făcut şi fac numeroase profeţii privind evoluţia istoriei, economiei, etc. Filosofia istoriei la Hegel, Marx, Comte este pătrunsă de spirit profetic şi mesianic secularizat. Ideologia marxistă nu se putea întemeia pe filosofia greacă, numai pe cea creştină, liniară, evolutivă. „Sursa dinamismului revoluţionar nu este conştiinţa ştiinţifică, ci aşteptarea mesianică. Determinismul economic nu poate suscita entuziasmul revoluţionarilor, nici incita la luptă. Acest entuziasm e suscitat de ideea mesianică a proletariatului şi a eliberării omenirii. Toate calităţile poporului ales sunt transferate asupra proletariatului" (Berdeaev 1994, p. 162). *Proletariatul* se constituie ca un veritabil *Mesia colectiv* a cărui menire este de a mântui umanitatea şi de a instaura paradisul terestru şi epoca de aur fără sfârşit a progresului uman. Determinarea şi condiţionarea omului de către economic este un rău temporar. „În viitor omul, după ce îşi va asigura stăpânirea asupra economiei, va deveni liber. Saltul din imperiul necesităţii în imperiul libertăţii, despre care vorbeau Marx şi Engels este unul mesianic" (ibid., p. 163). Este aşteptarea transfigurării lumii şi a venirii împărăţiei lui Dumnezeu, o „utopie" laicizată preluată din gândirea mesianică iudeo-creştină (Luz 1993, p. 359).

Marxismul a revalorizat astfel la un nivel exclusiv uman mitul primitiv al vârstei de aur (Eliade 1991, p. 110) dar totodată şi curentele slavofile, ortodoxiste şi mesianiste care existau demult în sânul societăţii ruse (Krahn 1963, p. 210-215), având origini medievale[14]. Astfel „„mitul marxist al unei vârste de aur instituite prin

---

Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1997, p. 251.

[12] Ereticul iudeo-gnostic Cerint consideră că Împărăţia lui Hristos pe pământ va consta într-un paradis al plăcerilor senzuale.

[13] Marx însuşi a fost numit de către Niebuhr „the revolutionary prophet who had transmuted atheism into a new religion", apud Comstock 1976, p. 328.

[14] Patriarhul Rusiei se considera un legitim urmaş şi benficiar al moştenirii spirituale bizantine. Deoarece în 1452 avusese loc un act de unire a Bisericii ortodoxe cu cea romano-catolică semnată de patriarhul ecumenic, Constantinopolul a căzut - scria mitropolitul Moscovei în 1458 - fiindcă s-a abătut de la adevărata credinţă ortodoxă"[14]. Moscova devine în gândirea viitorilor patriarhi şi ţari ruşi "a Treia Romă". "Din timpul marelui principe Ivan al III-lea al Moscovei (1462-1505), căsătorit, după căderea Constantinopolului sub turci (29 mai 1453), cu Sofia Paleologina, nepoata ultimului împărat bizantin Constantin al Xl-lea Dragases, a început să circule în Rusia legenda despre Moscova ca «a *treia Romă»,* care va constitui baza ideologică a Imperiului ţarist în epoca modernă. Călugărul Filotei, unul dintre contemporanii marelui cneaz Vasile al III-lea al Moscovei (1505-1533), într-o scrisoare adresată acestuia expunea emfatic ideologia noii autocraţii astfel : «Moscova este moştenitoarea marilor capitale ale lumii: Prima Romă

BDD-V3607 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:18 UTC)

victoria definitivă a proletariatului este cea mai bine articulată şi cea mai celebră dintre toate eshatologiile politice moderne", cea mai pură variantă de milenarism laicizat (Berdeaev 1996, p. 34).

• Proletariatul, colectivitatea amorfă, atomizată, gregară şi uniformizată în gândire, comportament şi mod de existenţă este zeificat, valoarea persoanei umane fiind negată, mai ales în ceea ce are mai valoros, libertatea de conştiinţă şi de gândire. Socialismul nu este înţeles doar ca socializare a economiei, ci, mai grav, ca socializare a spiritului uman până în profunzimile sale. Antipersonalismul filosofiei lui Marx este o moştenire a celui hegelian, intensificat până la ultima sa expresie în comunism (Berdeaev 1993, p. 124). Creştinismul şi iudaismul accentuează mereu valoarea persoanei umane care se află mai presus de orice dintre cele ce aparţin contingentului. De aceea, incompatibilitatea dintre socialism şi cele două religii monoteiste este evident. Pretinsele paralele între spiritul comunitar al creştinismului şi colectivismul socialist sunt simple speculaţii, dacă nu răuvoitoare, cel puţin gratuite, întemeiate pe necunoaşterea naturii comuniunii harice, interpersonale existente în creştinism (v. pe larg Berdeaev 1994, p. 143 ş. u.). Reinhold Niebuhr a putut astfel susţine că marxismul este „a proletarian religion (McCann 1978, p. 146)".

• Chiar noţiunile şi conceptele cu care operează marxismul, precum cele de *clasă, proletariat,* sunt idei abstracte, cărora le corespund în realitatea socială fenomene complexe; ele se situează în ideal şi mit, deoarece „ideile abstracte luând forma miturilor pot răsturna istoria şi transforma radical societatea. Toate revoluţiile s-au bazat pe mituri" (Berdeaev 1994, p. 161). Marx a fost un intelectual remarcabil, dar succesul marxismului în lume nu s-a datorat ideilor sale filosofice, politice, etc. Filosofia nu a schimbat vreodată lumea. Dacă marxismul a făcut-o, faptul s-a datorat laturii sale religios-mesianice.

• *Atotputernicia statului* în socialism, stat care îşi propune, pe lângă strictul control economic şi supravegherea şi chiar organizarea şi normarea gândirii şi vieţii spirituale, lăuntrice a cetăţenilor săi; după fericita formulă a aceluiaşi gânditor rus Nikolai Berdeaev, statul uzurpă statutul de biserică (ibid., p. 51) pentru a avea un control deplin asupra celor guvernaţi. Este o întoarcere la concepţia antică şi păgână a relaţiilor dintre om şi stat, concretizată cu cele mai noi cuceriri ale tehnologiei; eliberarea spiritului uman de sub jugul Cezarului, realizată de către creştinism este abolită (ibid., p. 124). Aici, ca şi în alte privinţe, marxismul se întâlneşte cu nazismul, de care nu diferă adesea decât prin retorică, stil şi simbolistică (ibid., p. 50).

• Materialismul lui Marx preia, fără îndoială, idei din teologia istoriei[15], adaptându-le comandamentelor sale. *Finalismul* şi strictul determinism teleologic din

a căzut sub păgâni ; a doua Romă a căzut sub turci ; Moscova este a treia Romă, iar a patra nu va fi niciodată»." (Rămureanu, Şesan, Bodogae 1996, p. 51.)

[15] Robert C. Tucker în cartea sa, *Philosophy and Myth in Karl Marx*, Cambridge University Press, London, 1961, găseşte similitudini frapante între gândirea creştină a Fericitului Augustin şi ideologia totalitară a marxismului

BDD-V3607 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:18 UTC)

viziunea creştină asupra istoriei sunt specifice unei teologii a istoriei. Factorul divin şi factorul uman care acţionează în deplină libertate în cadrul istoriei sunt înlocuiţi de factorul determinist al strictelor legi ale evoluţiei economice. Istoria în ultimă instanţă nimeni şi nimic nu poate împiedica mersul inevitabil spre comunism. Dincolo de forţele social-economice se străvede implacabilul Destin (Boia 1998, p. 33-34). Necesitatea istorică este divinizată (Berdeaev 1994, p. 187). „Marxismul ca religie reprezintă astfel o formă secularizată a ideii de predestinare" (ibid., p. 173). Cu alte cuvinte este formulată speranţa că va sosi ziua redutabilei judecăţi a lumii vechi şi rele (Berdeaev 1993, p. 121), nu de către Dumnezeu, ci de către implacabilele legi ale istoriei şi dezvoltării economice, „stimulate", bineînţeles, de către ţările socialiste. Ne îndreptăm spre o "epocă de aur" a fericirii, egalităţii şi bunăstării. Suntem, aşadar, în plină "eshatologie laicizată", în plină "Împărăţie a lui Dumnezeu fără Dumnezeu" (Evdokimov 1996, p. 330). Recunoaşterea teleologiei, a caracterului raţional al istoriei este cea mai mare contradicţie lăuntrică a marxismului (Berdeaev 1994, p. 169). Materialismul proiectează paradisul aici, realizabil doar cu mijloacele autonomiei umane. Legile istoriei, determinismul economic iau locul Providenţei, Mesia este Proletarul (Boia 1998, p. 82).

- Nu doar elemente creştine provenite din iudaism au fost asimilate şi reinterpretate în marxism, ci şi idei şi concepte din alte arii religioase. De pildă extremul dualism aproape maniheist împărţind lumea în două împărăţii, cea a răului-capitalistă şi cea a binelui, socialistă. Doctrina este de sorginte gnostică.
- Din nefericire, aplicând grila lui Raymond Aron valabilă în cazul fundamentalismului fanatic, vom constata cu uşurinţă că se aplică şi în cadrul multor regimuri bazate pe ideologia marxistă:

1. un singur partid are monopolul puterii politice;
2. partidul are o ideologie căreia îi acordă o putere absolută şi devine adevărul oficial al statului;
3. ansamblul mijloacelor de comunicare este condus şi comandat de stat pentru a servi promovării acestui adevăr oficial;
4. datorită strânsei legături între stat şi ideologie, toate activităţile, inclusiv cele economice poartă amprenta acesteia;
5. supunerea oricărei activităţi ideologiei statului, orice greşeală devine în acelaşi timp şi o greşeală ideologică (Frunză 2003, p. 74).

IV. Morală şi ritualuri

- Parafrazând unele consideraţii ale lui Nicolae Steinhardt[16] *autocritica* şi *angajamentul* pastişează spovedania creştină;
- scenariul baptismal, a cărui finalitate este purificarea şi armonizarea diferenţelor de orice fel (iudeul şi grecul, partea bărbătească si partea femeiască,

[16] Care cunoştea bine cele trei sisteme de gândire analizate; de origine evreu, în tinereţe fusese de stânga din convingere, iar la maturitate se converteşte la creştinism

BDD-V3607 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:18 UTC)

sclavul si omul liber[17]), conform teologiei pauline, devine, in registru ideologic, ritul intrării în Partid (iniţial, organizaţie secretă de tip esoteric de tip misteric). Scopul este acelaşi: "omorârea" simbolică a omului vechi şi zămislirea „omului nou" - *homo christianus* versus *homo sovieticus* (A. Zinoviev) (Neagotă). După cum cunoaştem, moralitatea „omului nou" socialist sau comunism trebuia să fie ireproşabilă;

- organizarea ierarhică a „bisericii" comuniste;
- „soborul"- adunările de partid (Berdeaev 1994, p. 171-172);
- mai mult, Partidul se constituie ca un organism sacru, pseudo-eclezial, consacrat printr-o mistică sacrificială (ibid.), bazată pe cultul martirilor (alias cultul ilegaliştilor) dar şi pe cerinţa perpetuă din partea membrilor săi de a face sacrificiul suprem pentru valorile ideologice ale partidului;
- marxismul este şi din perspectivă morală o ideologie optimistă ce emite promisiuni si consolări, calchiindu-se pe virtuţile creştine pe care le parazitează până la distorsiune; Astfel, în "sistemele totalitare" se produce o pervertire globală a valorilor graţie experimentelor de tip "Piteşti": speranţa devine disperare şi resemnare, iubirea aproapelui e convertită în ură de clasă, încrederea în semen devine bănuială generalizată (ibid.);
- în ceea ce priveşte calendarul, are loc o substituire a sărbătorilor religioase tradiţionale cu sărbători civice, nu mai puţin sacre, în care sunt reiterate în ritualuri publice principalele momente ale instaurării regimului „salvator" în acea societate.

Concluzii

Neîndoielnic, marxismul nu poate fi considerat o religie conform paradigmei tradiţionale şi nici o religie propriu-zisă. Însă „cauza extraordinarului dinamism şi a eficacităţii marxism-comunismului se află în faptul că posedă toate trăsăturile unei religii. O teorie ştiinţifică sau o practică politică n-ar fi putut juca niciodată un astfel de rol" (Berdeaev 1994, p. 77).

Conflictul insolubil dintre religie şi marxism poate fi explicat de faptul că marxismul însuşi este o religie pentru adepţii săi (ibid., p. 77), care deşi nu o recunosc, totuşi se comportă şi gândesc după un model religios, mai mult atingând adeseori fanatismul şi intoleranţa. Astfel se explică în regimurile întemeiate pe ideologia marxistă exclusivismul, controlul strict, restrângerea libertăţii de manifestare, ghetto-izarea şi persecutarea, dacă nu chiar tendinţa de eradicare a oricărei forme de religiozitate. Cu toate acestea, "tendinţa de a şterge sacrul, de a-l elimina complet, pregăteşte întoarcerea tacită a sacrului, sub o formă nu transcendentă, ci imanentă" (Girard 1995, p. 349). Comuniştii vor urî creştinismul şi religia în general, în ciuda filiaţiei care îi leagă, deoarece au procedat la o transformare a energiei creştine în scopul aplicării acesteia la un alt obiect decât religia (Berdeaev 1994a, p. 203-204).

[17] Cf. Galateni 3, 28: „Nu mai este iudeu, nici elin; nu mai este nici rob, nici liber; nu mai este parte bărbătească şi parte femeiască, pentru că voi toţi una sunteţi în Hristos Iisus"

BDD-V3607 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:18 UTC)

Aforismul „religia este opiumul popoarelor" este explicabil psihologic. Pentru aderenţii săi, ideologia clasicilor socialismului nu este doar o concepţie socio-politică, un sistem filosofic raportat la un aspect al existenţei, ci un adevăr total, integral (Berdeaev 1993, p. 123), care îmbrăţişează toate aspectele realităţii şi oferă răspunsuri şi soluţii la toate întrebările şi problemele existenţei. Ca şi celelalte idei mai mult sau mai puţin fantasmagorice despre istorie, marxism-leninismul e o religie; fiind o contrareligie se ajunge inevitabil la o altă religie, dar una de tip special, inversat: o parodiere, o caricatură a creştinismului, o "satanalogie" cum o numea regretatul Nicolae Steinhardt.

Încheiem aceste consideraţii care pot fi adâncite şi completate în continuare, cu afirmaţia lui J. Schumpeter: "Marxismul este o religie. Pentru credincios, el reprezintă, în primul rând, un sistem de aspiraţii ultime care întrupează înţelesul vieţii şi sunt standardele ultime în funcţie de care sunt judecate evenimentele şi acţiunile; iar în al doilea rând un ghid pentru aspiraţiile ce implică un plan al mântuirii şi pentru indicarea răului de care umanitatea, sau o parte aleasă a umanităţii, trebuie salvată" (apud Frunză 2003, p. 78).

Bibliografie selectivă

A. Lucrări

Berdeaev 1993: Nikolai Berdeaev, *Destinul omului în lumea actuală,* traducere de Victor Durnea, Chişinău, Editura ABC Dava, 1993.

Berdeaev 1994: Nikolai Berdeaev *Împărăţia spiritului şi împărăţia cezarului,* traducere de Ilie Gyurcsik, Timişoara, Editura Amarcord, 1994.

Berdeaev 1994a: Nikolai Berdeaev, *Originile şi sensul comunismului rus,* traducere de Ioan Muşlea, Cluj-Napoca, Dacia, 1994.

Berdeaev 1996: Nikolai Berdeaev, *Sensul istoriei*, traducere de Radu Părpăuţă, Iaşi, Editura Polirom, 1996.

Boia 1998: Lucian Boia, *Jocul cu trecutul – istoria între adevăr şi ficţiune*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1998.

DF: *Dicţionar de filosofie*, Didier Julia, traducere de Dr. Leonard Gavriliu, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1998.

Dobrogeanu-Gherea 1920: Constantin Dobrogeanu-Gherea, *Concepţia materialistă a istoriei*, Bucureşti, 1920.

Eliade 1991: Mircea Eliade, *Eseuri,* traducere de Mircea Ivănescu şi Cezar Ivănescu, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1991.

Eliade 1995: Mircea Eliade, *Mefistofel şi androginul*, traducere de Alexandra Cuniţă, Bucureşti, Editura Humanitas, 1995.

Evdokimov 1996: Paul Evdokimov, *Ortodoxia*, traducere de Dr. Irineu Ioan Popa, Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1996.

Frunză 2003: Sandu Frunză, *Fundamentalismul religios şi noul conflict al ideologiilor,* Cluj Napoca, Editura Limes, 2003

Funkenstein 1998: Amos Funkenstein, *Teologie şi imaginaţia ştiinţifică*, traducere de Walter Fotescu, Bucureşti, Editura Humanitas, 1998.

BDD-V3607 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:18 UTC)

Girard 1995: René Girard, *Violenţa şi sacrul*, traducere de Mona Antohi. Ed. Nemira, Bucureşti, 1995.

Radu 1996: Gheorghe Gr. Radu, *Introducere în filosofia istoriei*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1996.

Rămureanu, Şesan, Bodogae 1996: Ioan Rămureanu, Şesan Milan, Teodor Bodogae, *Istoria bisericească universală,* Bucureşti, Editura Institutului biblic şi de misiune al Bisericii ortodoxe Române, vol II, 1993.

Rosen 1981: Moses Rosen, *Învăţături biblice*, Bucureşti, 1981.

Stăniloae 1997: Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. III, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1997.

Articole şi studii

Comstock 1976: Richard Comstock, *The Marxist Critique of Religion: A Persisting Ambiguity,* în „Journal of the American Academy of Religion", Vol. 44, No. 2. (Jun., 1976), p. 327-342.

Girardi, Giammanco 1988: Giulio Girardi, Rosanna M. Giammanco, *Marxism Confronts the Revolutionary Religious Experience,* în „Social Text", No. 19/20. (Autumn, 1988), p. 119-151.

Krahn 1963: Cornelius Krahn, *Russia: Messianism-Marxism,* în *"Journal of Bible and Religion"*, Vol. 31, No. 3. (Jul., 1963), p. 210-215.

Löwy, Larrier 1980: Michael Löwy, Renée B. Larrier, *Jewish Messianism and Libertarian Utopia in Central Europe (1900-1933)* în *New German Critique*, No. 20, Special Issue 2: Germans and Jews. (Spring - Summer, 1980), p. 105-115.

Luz 1993: Ehud Luz, *Utopia and Return: On the Structure of Utopian Thinking and Its Relation to Jewish-Christian Tradition*, în „The Journal of Religion", Vol. 73, No. 3. (Jul., 1993), p. 357-377.

McCann, 1978: Dennis McCann, *Reinhold Niebuhr and Jacques Maritain on Marxism: A Comparison of Two Traditional Models of Practical Theology,* în „The Journal of Religion", Vol. 58, No. 2. (Apr., 1978), p. 140-168.

Neagotă: Bogdan Neagotă, *Mitanalizã si ideologie,* http://www.phantasma.ro/caiete/caiete/caiete3/12.html.

BDD-V3607 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:18 UTC)